

Коваленко О.О.¹

Роль і місце ціннісних орієнтацій у формуванні самостійності студентів медичних коледжів

¹ Коваленко Олена Олегівна, викладач Куп'янського медичного коледжу імені Марії Шкарлетової, пошукувач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна
Received October 3, 2013; Accepted October 28, 2013

Анотація. У статті узагальнено підходи науковців до визначення дефініцій «цінність», «ціннісні орієнтації», «професійні цінності»; доведено важливість формування ціннісних орієнтацій студентів у процесі фахової підготовки, зокрема під час навчання в медичних коледжах з метою усвідомлення молодшим медичним персоналом самостійності як професійно значущої цінності.

Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, самостійність, формування, студенти, медичні коледжі.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української державності проблема формування ціннісно-сислової сфери майбутнього фахівця має важливе наукове, освітнє та суспільне значення. Нові соціально-економічні умови зумовлюють зміну стереотипів побудови професійної кар'єри та професійного становлення, вимагають від молоді таких якостей, як готовність до ризику і особиста відповідальність за вчинки, уміння швидко пристосовуватися до економічної кон'юнктури, здатність до самовдосконалення.

З огляду на це, основним виміром сучасної медичної освіти має стати антропологічно-ціннісний. Тому передумовою і водночас результатом підготовки фахівців у вищій медичній школі має бути формування системи ціннісних орієнтацій, які визначають мотивацію, цілеспрямованість, світоглядну переконаність та соціальну активність особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження засвідчує, що теоретико-педагогічні основи проблеми цінностей в освіті знайшли належне висвітлення в наукових доробках І. Беха, Б. Гершунського, І. Зязюна, І. Ісаєва, С. Єрмакової, В. Огнев'юка, В. Оссовського, О. Савченко, В. Сластьоніна, О. Сухомлинської, Н. Ткачової, Г. Чижакової, А. Ярошенко. Професійні цінності в рамках медичної деонтології вивчали Н. Вишневська, О. Іванюшкін, К. Куренкова, Ю. Лисицин, А. Хетагурова, Г. Царегородцев та інші.

Утім, незважаючи на вагомий внесок науковців у дослідження різних аспектів професійної підготовки майбутніх медиків і широке розкриття проблеми цінностей у сучасній вітчизняній і зарубіжній науці, проблема формування самостійності як професійної цінності молодшого медичного персоналу в умовах здобуття фахової освіти у вищих медичних навчальних закладах I-II рівнів акредитації не стала предметом окремого наукового пошуку.

Мета статті полягає в обґрунтуванні важливості формування ціннісних орієнтацій студентів медичних коледжів з метою усвідомлення останніми самостійності як професійної цінності.

Виклад основного матеріалу. У процесі наукового пошуку встановлено, що непересічне значення у вихованні самостійності як особистісної й професійної якості майбутніх фахівців, зокрема молодшого медичного персоналу, належить організації цілеспрямованої роботи з формування ціннісних орієнтацій

студентів з метою усвідомлення останніми значущості названої якості для виконання професійних обов'язків. Підставою для такого твердження певною мірою послугували результати проведеного нами опитування, в якому брали участь викладачі вищих медичних навчальних закладів та студенти-першокурсники. Із якостей, якими повинен володіти сучасний спеціаліст, 40 % респондентів визначили професіоналізм, 35 % – високий рівень знань, умінь та навичок, 15 % – наполегливість та сумлінність і лише 4 % – самостійність.

Проте, ми вважаємо, що в сучасних умовах саме самостійність стає професійно необхідною якістю особистості будь-якого спеціаліста, а особливо медичного працівника, оскільки вона перебуває в тісному зв'язку із самореалізацією особистості, її активністю щодо внутрішнього спонукання без зовнішнього примушення, відносною незалежністю.

Вище зазначене дозволяє розглядати самостійність як ціннісну категорію.

Зазначимо, що в довідковій літературі категорію цінностей розглядають по-різному. Цінностями вважають явища матеріального й духовного плану, що мають позитивну значущість, тобто здатні задовольняти певні потреби суспільства чи окремої людини. Також цінностями вважають продукт (предмети чи абстрактні ідеї) активної діяльності людини, що спрямована на трансформацію особистісних сенсів, орієнтацій. Крім того, цінності трактують як етичні ідеали, основні переконання й цілі індивідуума чи суспільства.

У межах психолого-педагогічних досліджень проблема цінностей є однією з базових, оскільки система ціннісних ставлень особистості детермінує поведінку людини протягом усього життєвого шляху. Так, М. Заброцький справедливо вважає, що цінності – це те, що людина особливо цінує в житті, чому надає особливого позитивного життєвого сенсу. На думку Б. Братуся, цінності – це усвідомлений і прийнятий людиною загальний сенс життя.

У наведеній інтерпретації термін "цінність" виступає синонімом таких понять, як сенс та значущість. Учені наголошують на тому, що практичне ставлення людини до світу полягає у виділенні нею значущих предметів, уявлень, цінностей. Життєві цінності й потреби впливають на людину та детермінують її поведінку [8, с. 130-139]. Цю думку розвиває й дослідниця

С. Єрмакова, яка вважає, що цінності – це усвідомлені смислові утворення особистості [5].

Ми поділяємо позицію автора і вважаємо, що сутнісний зміст поняття "цінності" найкращим чином висвітлюється саме через смислову значущість цього утворення для особистості.

Цінності пов'язані також із людськими потребами й інтересами в системі їх багатогранних суспільних відносин. Із великої кількості цінностей суб'єкт, як правило, обирає ті, що входять до особистісної системи цінностей. У цьому контексті Т. Бутківська надає психолого-педагогічний зміст поняттю «цінність» через розуміння залежності цінностей особистості від потреб суспільства. У такому разі суб'єкт сам виступає як цінність, а цінності трактуються як елементи структури свідомості особистості [7].

Синонімічними поняттями до цінностей є, на думку багатьох дослідників, інтереси й переконання. Саме через інтереси та переконання утворюються особистісні цінності, що виявляються у вигляді складної сукупності суперечливих мотивів і стимулів. Так, дослідники Г. Майборода та О. Кретова особливого значення надають цінностям духовного характеру – це цінності наукових знань, прогресивних ідей, високих моральних та естетичних уявлень. Вони є ознаками духовного здоров'я й духовної зрілості особистості та суспільства.

Зазначимо, що єдиного підходу до установаження типології цінностей не існує. Найбільш поширена включає такі групи цінностей: за змістом – економічні, політичні, соціальні, духовні; за суб'єктністю – суб'єктно-особистісні цінності (формується в процесі виховання, освіти й накопичення життєвого досвіду індивіда) і надіндивідуальні – групові, національні, класові, загальнолюдські (є результатом розвитку суспільства й культури); за роллю в житті людини і людства – утилітарні і духовні [2, с. 19].

Особистісні цінності знаходять відображення в свідомості особистості у формі ціннісних орієнтацій. Характеризуючи зміст поняття «ціннісні орієнтації особистості», вчені визначають їх як складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особистості, визначає загальний підхід людини до світу, до себе, надає сенсу особистісним позиціям, поведінці, вчинкам [6, с. 29].

Сутність ціннісних орієнтацій в межах довідкової літератури визначається як відбиття у свідомості людини цінностей, що визнаються нею як стратегічні життєві цілі й загальні світоглядні орієнтири. Так, «Український педагогічний словник» трактує поняття «ціннісні орієнтації» як «вибіркову, відносно стійку систему спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтовану на певний аспект соціальних цінностей». Ціннісні орієнтації формуються в процесі соціального розвитку особистості, її участі в трудовій діяльності [4].

У довідковій літературі наголошується на взаємозв'язку понять «цінності» й «ціннісні орієнтації» та їх відмінностях, що найчастіше проводиться за віссю «загальне – індивідуальне» або «те, що існує реально, та те, що рефлексивно усвідомлюється». Але, на наш погляд, більш логічною є думка про цінності як аспект мотивації, а ціннісні орієнтації – суб'єктивні

конструкти цінностей або різновиди соціальних настанов.

Психологічні дослідження доводять наявність у ціннісних орієнтаціях елементів спрямованості особистості – ідеалів, установок, потреб, інтересів, мотивів. На думку С. Єрмакової, ціннісні орієнтації – це спрямованість суб'єкта на діяльність і певні цінності. Автор виокремлює два структурних компоненти, що характеризують сутність ціннісних орієнтацій. По-перше, це спрямованість особистості, а по-друге, ціннісно-орієнтаційна діяльність, що сприймається рівнем розвитку відносин і соціальних чинників особистості [5].

Отже, спрямованість особистості постає одним з найважливіших чинників у формуванні цінностей. Її основним проявом є ідеали, потреби, інтереси, переконання. У цьому контексті ми поділяємо думку Є. Подольської, яка визначає ціннісні орієнтації як генеральну лінію життя людини через сукупність 3-х компонентів: когнітивного (смислового), завдяки якому відбувається пізнання реальності й, відповідно, вироблення ціннісного ставлення; емоційного, що виявляє переживання, ставлення до цінностей, і поведінкового, який означає готовність до дії.

Цінною, з огляду на досліджувану проблему, видається позиція дослідниці С. Єрмакової щодо формування професійних цінностей як важливого моменту в підготовці та професійному становленні майбутнього фахівця. Передумовою цього процесу є зростання його професійної позиції, що розглядається як складна система цінностей особистості, де установки, інтереси, світоглядні категорії й ставлення суб'єкта до загальнолюдських цінностей на єдиній основі регулюють практичну діяльність. Наявність професійних цінностей у студентів під час здобуття фахової освіти забезпечує сумлінне ставлення останніх до майбутньої професійної діяльності, спонукає до творчого пошуку, допомагає конструювати у свідомості умовну модель майбутньої фахової діяльності, яка слугуватиме орієнтиром для професійного саморозвитку [5].

У ставленні до професійної діяльності дослідники виокремлюють такі цінності:

- цінності професії, що пов'язані з самовизначенням у професійній діяльності;
- цінності професії, що виникають на основі різних видів винагороди професійної діяльності з боку суспільства;
- цінності, що утворюються на базі різних рис тієї чи іншої професії;
- цінності вищого ґатунку, що використовуються в суспільстві для регуляції ставлення до професії.

Аналіз наукових джерел з проблеми сутності й ролі цінностей і ціннісних орієнтацій дозволяє зробити висновки, що, по-перше, ціннісні орієнтації є засобом виявлення суб'єктного ставлення індивіда до навколишнього, а, по-друге, ціннісні орієнтації можна вважати інтегральним психічним новоутворенням, яке забезпечує цілісність свідомості, емоційно-чуттєвої сфери й поведінки суб'єкта, а відтак їх вироблення є дієвим механізмом і умовою формування професійно значущих особистісних якостей, зокрема молодших медичних працівників як суб'єктів професійної діяльності.

В аспекті досліджуваної проблеми привертають увагу потенційні професійно значущі цінності молодшого медичного персоналу, виокремлені дослідницею Н. Вишневською:

– домінуючі: повага прав пацієнта, визнання самоцінності кожної особистості, прийняття пацієнта таким, яким він є, емоційна відкритість, професійний розвиток;

– корпоративні: підтримка довіри пацієнта, індивідуальний підхід до пацієнта, дотримання норм правдивості, конфіденційності, компетентності, орієнтація на нові технології, висока якість роботи;

– індивідуальні: вихованість, освіченість, відповідальність, дисциплінованість, самостійність, милосердя, терплячість, здатність до саморозвитку й самоорганізації [2, с. 36].

Вище зазначений перелік цінностей молодшого медичного персоналу дозволяє розглядати самостійність як професійно значущу цінність, яка визначає не лише успішність трудової діяльності, але й її індивідуальний стиль.

Програма формування у студентів, зокрема вищих медичних навчальних закладів I-II рівнів акредитації, усвідомленого ставлення до самостійності як особистісної й професійної цінності, на переконання І. Бега, може включати чотири основні блоки:

- знайомство з майбутньою професійною діяльністю і створення узагальненого уявлення про неї;
- формування реального уявлення про професіонала з обраної спеціальності;
- формування ціннісних уявлень;
- складання «образу себе як професіонала» [1, с. 268].

Наголосимо, що ключовим у цьому процесі виступає останній блок, оскільки пророблення образу можливої професійної діяльності та образу себе в ній може в подальшому виконувати спрямовуючу функцію, задавати перспективу власного становлення й підвищувати цінність обраного професійного шляху. Розглянемо цей блок докладніше й перелічимо основні принципи, на які слід орієнтуватися:

1. Мисленнєве перенесення себе у майбутнє і створення «образу себе як професіонала» здійснюється з опорою на активну уяву; тут основна увага приділяється яскравості й детальній проробленості уявляваного образу.

2. «Образ себе як професіонала» має складатися в контексті більш об'ємних рамок. Інакше він не набуде зримої переконливості й дієвого притягання і зависне у безповітряному просторі утопічних мрій. Детально пророблювальний «образ себе як професіонала» мусить вбудовуватися в менш деталізований образ майбутньої сфери професійної діяльності.

3. Необхідно внести відомі знання про себе, про свої здібності, особисті риси і психофізіологічні особливості в модель професії.

4. Бажано візуалізувати образ майбутнього себе в напрямі від другорядних, необов'язкових деталей до суттєвих, ключових.

Життєва стратегія будується на основі віднесеного у майбутнє «образу себе як професіонала».

Вище зазначене дозволяє здійснювати «пророкування» образу «теперішнього Я» в напрямі до образу

«майбутнього Я». У результаті формується часова перспектива, тобто здатність особистості студента свідомо передбачати майбутнє, прогнозувати його, уявляти себе в майбутньому, співвідносити наявні професійні риси і здібності з бажаними [1, с. 269].

Вивчення психолого-педагогічної літератури [1; 2; 8] з проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що значні можливості для формування ціннісних орієнтацій студентів вищих медичних навчальних закладів I-II рівнів акредитації, зокрема самостійності як професійно значущої цінності, має використання в змісті навчальних дисциплін аксіологічних складових, організація цілеспрямованої позааудиторної виховної роботи, запровадження спецкурсів та спеціальних тренінгових занять.

Зауважимо, що саме в тренінговій групі студенти набувають певного соціального досвіду, оскільки відтворюють свій життєвий стиль і зразки поведінки, які властиві їм і поза групою, пропонують шляхи та демонструють зразки розв'язування штучно організованих професійних ситуацій, що можуть бути підґрунтям формування ціннісних орієнтацій. Тому перед викладачем стоїть завдання так організувати діяльність студентів під час тренінгу, щоб в результаті були досягнуті найважливіші цілі особистісного зростання, зокрема:

– сенсифікація навичок сприйняття, яка передбачає прагнення кожного студента сприймати власні уявлення, думки, ідеї, бажання, потреби більш диференційовано та узагальнено, що сприяє розумінню свого власного Я;

– поглиблення відповідальності за самого себе, що передбачає розвиток у учасників групи готовності не пояснювати і не виправдовувати власну поведінку, а брати на себе відповідальність за діяльність або бездіяльність у певній ситуації, усвідомлюючи і визнаючи той факт, що існує свобода вибору, внаслідок чого кожен може змінити свою поведінку тоді, коли забажає;

– усвідомлення власних мотивів, що дозволяє кожному поставити перед собою запитання: «Чому я поводжусь саме так?», «Які цінності я прагну реалізувати у власному житті?»;

– проведення тренінгових вправ, які дозволяють студентам сумлінно переглянути і проаналізувати власні аксіологічні уявлення, допомагає зробити серед них вибір найдоцільніших і найнеобхідніших для майбутнього життя. Відбувається так звана переоцінка цінностей, які стосуються і професійної діяльності, і ставлення до оточуючих, і сенсу особистого життя;

– прийняття себе таким, яким є на даний момент, що передбачає розвиток у студентів самоповаги й усвідомлення відмінності між ідеальним і реальним уявленням про себе.

Висновки. Дослідження встановило, що самостійність як особистісна й професійна якість, яка в умовах реформування вітчизняної медичної галузі входить до переліку ключових у системі вимог до молодшого медичного персоналу, не набувається особистістю від народження, а формується впродовж життя. Найбільш сприятливим у цьому аспекті видається період фахової підготовки спеціалістів (медичні сестри, фельдшери, акушери, лаборанти, фармацевти, помічники сані-

тарного лікаря) у медичному коледжі, що вимагає організації цілеспрямованої роботи з формування ціннісних орієнтацій студентів з метою усвідомлення останніми значущості самостійності для виконання професійних обов'язків. Така робота передбачає використання в змісті навчальних дисциплін аксіологічних складових, проведення цілеспрямованої позаауди-

торної виховної роботи, запровадження спецкурсів та спеціальних тренінгових занять тощо. Проведене дослідження не вичерпує всієї повноти проблеми. Виникає необхідність обґрунтування та експериментальної перевірки способів формування самостійності як ціннісної категорії в умовах здобуття молодшим медичним персоналом фахової освіти в медичних коледжах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади / І.Д. Бех. – К., 2003. – 344 с.
2. Вишнева Н.В. Формирование профессионально значимых ценностей медицинского работника среднего звена в условиях дополнительного образования: дисс...канд. пед. наук: 13.00.08 / Н.В. Вишнева. – Брянск, 2011. – 210 с.
3. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века: (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций). – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
5. Єрмакова С.С. Формування професійно-педагогічних цінностей у майбутніх учителів початкових класів: дис...канд. пед. наук: 13.00.04 / С.С. Єрмакова. – Одеса, 2003. – 266 с.
6. Кириллова Н. Ценностные ориентации в структуре интегральной индивидуальности старших школьников / Н. Кириллова // Вопросы психологии. – 1999. – № 4. – С. 29-37.
7. Лазарук А. Цінності людини у науковому // Психологія і суспільство. – 2002. – № 3. – С. 15-17.
8. Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб.: Изд-во "Питер", 2000. – 480 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Beh I.D. Vyhovannya osobystosti. U 2 kn. Kn. 2. Osobystisno-orientovany pidhid: naukovo-praktychni zasady [Personality education. In 2 books. 2nd book. Personality-oriented approach: scientific-practical bases] / I.D. Beh. – K., 2003. – 344 s.
2. Vishnevskaya N.V. Formirovanie professional'no znachimyh tsennostej meditsinskogo rabotnika srednego zvena v usloviyah dopolnitel'nogo obrazovaniya: diss... kand. ped. nauk: 13.00.08 [The formation of professionally important orientations of medical technician in condition of advanced training: thesis of candidate of pedagogical sciences: 13.00.08] / N.V. Vishnevskaya. – Bryansk, 2011. – 210 s.
3. Hershunsky B.S. Filosofiya obrazovaniya dlya XXI veka (V poiskah praktiko-orientirovanykh obrazovatel'nykh kontseptsy) [The philosophy of education for XXI century (In search of practico-oriented educational concepts)] / B.S. Hershunsky. – M.: Sovershenstvo, 1998. – 608 s.
4. Honcharenko S.U. Ukrainiys'ky pedagogichny slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary] / S.U. Honcharenko. – K., Lybid', 1997. – 376 s.
5. Ermakova S.S. Formyvannya profesijno-pedagogichyhn tsinnostey u majbutnih uchyteliv pochatkovykh klasiv: dys... kand. ped. nauk: 13.00.04 [The formation of professionally pedagogical values of teachers to be in primary school] / S.S. Ermakova. – Odesa, 2003. – 266 s.
6. Kirillova N. Tsennostnye orientatsii v strukture integral'noj individual'nosti starshykh shkol'nikov [The value orientations in the structure of integrated personality of senior pupils] / N. Kirillova // Voprosy psihologii. – 1999. – № 4. – S. 29-37.
7. Lazaruk A. Tsinnosti lyudyiny u naukovomu obgrun-tuvanni [Human values in scientific prooves] / A. Laza-ruk // Psyholohia i suspil'stvo. – 2002. – № 3. – S. 15-17.
8. Psihologia lichnosti v trudah otechestvennykh psiho-logov [Personality psychology in works of native psychologists]. – SpB: Izd-vo "Piter", 2000. - 480 s.

Kovalenko O.O. Role and place of value orientations in forming students' independence of medical schools

Abstract. In the article it is generalized scientists' approaches to the determination of the definitions "value", "value orientations", "professional orientations"; it is proved the importance in forming students' value orientations in the process of professional preparations, including trainings in medical schools for paramedical personnel to make aware of independence as a professionally important value.

Keywords: value, value orientations, independence, formation, students, medical schools.

Коваленко Е.О. Роль и место ценностных ориентаций в формировании самостоятельности студентов медицинских колледжей

Аннотация. В статье обобщены подходы ученых к определению дефиниций "ценность", "ценностные ориентации", "профессиональные ценности"; доказана важность формирования ценностных ориентаций студентов в процессе профессиональной подготовки, в том числе в медицинских колледжах с целью осознания младшим медицинским персоналом самостоятельности как профессионально значимой ценности.

Ключевые слова: ценность, ценностные ориентации, самостоятельность, формирование, студенты, медицинские колледжи.